

MOKINIŲ PSICHOLOGINĖS SAVIJAUTOS POKYČIAI, ĮVYKDŽIUS OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMĄ KAUNO MIESTO MOKYKLOSE

Inga Vareikienė, Apolinaras Zaborskis

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Medicinos akademijos Sveikatos tyrimų institutas

Santrauka

Tyrimo tikslas – įvertinti psichologinės savijautos pokyčius tarp Kauno miesto mokyklų mokinių, įvykdžius Olweus patyčių prevencijos programą (OPPP) 2008–2010 m.

Medžiaga ir metodai. Analizuoti 2008 m. ir 2010 m. Kauno miesto mokyklų septintų ir devintų klasių mokinių psichologinės savijautos tyrimo duomenys, surinkti 10 mokyklų, iš kurių 4 mokyklos vykdė OPPP dvejus mokslo metus, 2 mokyklos – tik pastaruosius vienus mokslo metus ir 4 mokyklos visai nevykdė OPPP. Duomenims rinkti naudota anoniminė anketa, parengta remiantis D. Olweus rekomendacijomis. 2008 m. į anketos klausimus atsakė 1374 septintų ir devintų klasių mokiniai (atsako dažnis 91,6 proc.), 2010 m. – 1417 mokinių (atsako dažnis 94,5 proc.).

Rezultatai. 2008 m. 16 proc. mokinių jautėsi nelaimingi ir jiems buvo sunku susirasti draugų, 5 proc. – blogai jautėsi mokykloje ir apie 30 proc. mokinių nustatyta žema vidinė darna. Mokyklose, kurios vykdė OPPP, blogai besijaučiančių mokinių skaičius sumažėjo apie 2 kartus, o mokyklose, nedalyvavusiose programoje – 1,4 karto. Programą vykdžiusiose mokyklose laimingų mokinių padaugėjo 1,4 karto, 1,5 karto sumažėjo mokinių, kuriems sunku susirasti draugų. Mokyklose, kuriose programa nebuvo vykdoma, psichologinės savijautos rodiklių pokyčiai mažesni. Mokyklų, vykdančių OPPP vienus metus (A1 grupė), reikšmingų psichologinės savijautos pokyčių nenustatyta, tačiau stebimos kai kurių rodiklių mažėjimo tendencijos.

Išvados. OPPP, vykdoma Kauno miesto mokyklose, buvo veiksminga, mažinant psichologinės savijautos sutrikimų paplitimą tarp mokinių. Todėl ši programa turėtų būti vykdoma Lietuvos mokyklose platesniu mastu.

Reikšminiai žodžiai: mokiniai, patyčios, Olweus, prevencija, vidinė darna, psichologinė savijauta.

ĮVADAS

Pastaraisiais metais visuomenei vis dažniau tenka išgirsti apie vaikų patiriamą smurtą ne tik artimiausioje socialinėje aplinkoje – šeimoje, bet ir mokykloje. Visose valstybėse egzistuoja tam tikras patyčių ir smurto mastas, tačiau skiriasi suvokimas bei galimybės įvertinti minėtų reiškinių paplitimą, skiriasi visuomenės, šeimos ir vaiko požiūris į smurtą bei patyčias, gebėjimas juos atpažinti, noras ir pastangos su tuo kovoti, siekis užtikrinti mažojo visuomenės nario – vaiko – augimą ir vystymąsi saugioje, pagarba kitam grįstoje aplinkoje bei jo tapsmą visaverte ir saviimi pasitikinčia asmenybe.

T. R. Nansel ir kt. straipsnyje rašo, kad smurtas tarp JAV jaunimo yra paplitęs, tačiau į patyčias retai kreipiamas dėmesys ir jokių nacionalinių duomenų

apie patyčių paplitimą nėra. Tyrėjai siekė nustatyti patyčių paplitimą tarp JAV jaunimo bei patyčių sąsajas su psichosocialinio elgesio rodikliais – problematišku elgesiu ir vaikų auklėjimu. Beveik 30 proc. tiriamųjų nurodė, jog buvo susiję su patyčiomis [1].

Remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos koordinuojamo tyrimo „Mokyklinio amžiaus vaikų sveikata ir gyvensena (HBSC) duomenimis, 2010 m. Lietuvoje patyčias patyrė 23,8 proc. 11–15 metų mergaičių ir 28,6 proc. berniukų, o tyčiojosi 16,8 proc. mergaičių ir 27,3 proc. berniukų. Armėnijoje patyčias patyrė 2 proc. mergaičių ir 5 proc. berniukų, Švedijoje – 4 proc. berniukų ir mergaičių, Italijoje – 3 proc. mergaičių ir 5 proc. berniukų [2].

Patyčios mokykloje yra skaudi problema, susijusi su mokinių sveikatos sutrikimais ir negatyviomis gyvensenos ypatybėmis. Patyčių prevencinių programų įgyvendinimas ir psichologinio klimato mokykloje ar klasėje gerinimas apsaugotų vaikus nuo somatinės ir psichinės sveikatos problemų bei rizikingo elgesio [3, 4]. Įvairiose šalyse atliekami tyrimai rodo, kad dėl patiriamo ilgalaikio emocinio smurto išlieka negatyvių pėdsakų asmenybės raidoje, pažeidžiama fizinė

Adresas susirašinėti: Inga Vareikienė,
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas,
Eivenių g. 2, 50161 Kaunas.
El. p. vareikiene.inga@gmail.com

ir psichinė sveikata [5, 6, 7]. 2005 m. paskelbto PSO koordinuojamo tyrimo, atlikto 28 šalyse, rezultatai pateikia įrodymų apie sąsajas tarp mokinių patyčių ir fizinių (galvos, skrandžio, nugaros skausmai, svai-gulys) bei tokių psichologinių simptomų, kaip bloga nuotaika, nerimavimas, žema savivertė, blogas mie-gas, rytinis nuovargis, vienatvė, bejėgiškumas [8]. Pa-tyčių sukeltas lėtinis stresas gali nulemti vaikų imu-ninės sistemos susilpnėjimą ir padidėjusį jautrumą įvairioms infekcinėms ligoms [9], miego sunkumus, enurezę, galvos ir pilvo skausmus [10, 11]. Sukaupta nemažai įrodymų, kad vaikystėje ir paauglystėje pa-tiriamas emocinis smurtas, didina savižudybės riziką [12, 13].

Pasikartojančio emocinio ir psichologinio smurto pasekmėmis gali būti depresija [14, 15], agresyvumas, potrauminis streso sutrikimo sindromas [16, 17, 18]. Psichologinė prievarta gali sukelti ir tokius simpto-mus: perdėtą rūpinimąsi dėl pamokų atlikimo, baimę, kad mokytojai įskaudins, perdėtą verkimą dėl proble-mų mokykloje, galvos, pilvo skausmus, menkėjančią socialinę užklasinę veiklą, neramų miegą, mokyklos vengimą ir šalinimosi elgseną ar depresiją [19].

Šiame darbe pirmą kartą Lietuvoje atliktas moki-nių patyčių prevencijos programos, pradėtos vykdy-ti šalies mokyklose, rezultatų vertinimas. Tokio po-būdžio mokslinis tyrimas yra naujas ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Rytų Europoje. Mūsų atlikto tyrimo re-zultatai yra palyginami su Norvegijos ir kitų Vakarų Europos bei JAV mokyklose įgyvendinamos Olweus patyčių prevencijos rezultatais, todėl tyrimas suteikia naujų įžvalgų šiai problemai spręsti.

Epidemiologiniai tyrimai rodo, kad, palyginti su kitomis šalimis, patyčių reiškinys Lietuvos moky-klose yra itin paplitęs. Atlikus du tyrimus dešimtyje Kauno miesto mokyklų, buvo įvertintas patyčių mo-kyklose paplitimas, kuris pagrindžia patyčių preven-cinių programų reikalingumą Kauno miesto moky-klose. Dar viena praktiniu požiūriu svarbi šio darbo dalis – mokyklose vykdomos patyčių prevencijos pro-gramos poveikio įvertinimas.

Lietuvos mokyklose, gavus LR švietimo ir mokslo ministerijos paramą, 2008 m. pradėta vykdyti Olweus patyčių prevencijos programa, kurios tikslai: suma-žinti patyčias tarp mokinių; užkirsti kelią naujoms patyčioms atsirasti; siekti geresnių tarpusavio santy-kių mokykloje [20]. Pagrindinės programos veiklos nukreiptos į mokykloje dirbančių suaugusiųjų moky-mą pastebėti patyčias ir tinkamai į jas reaguoti, nusta-tyti griežtas nepriimtino elgesio ribas, nuolat tinka-mai taikyti elgesio taisykles bei gebėti kurti saugesnę

aplinką. Pirmajame šios programos etape dalyvavo 29 Lietuvos mokyklos, iš kurių 6 buvo Kauno mieste. Atliktas tyrimas pagrindė šios programos veiksmin-gumą ir pateikė svarių įrodymų, jog būtų tikslinga šią programą adaptuoti ir įgyvendinti šalies mokyklose. Įvykdžius šią programą mokyklose, sumažėtų moki-nių patyčių skaičius, taptų saugesnė mokyklos aplin-ka, pagerėtų mokyklos bendruomenės tarpusavio santykiai ir kiti jos sveikatos bei savijautos rodikliai.

Tyrimo tikslas – įvertinti psichologinės savijautos pokyčius tarp Kauno miesto mokyklų mokinių, įvyk-džius Olweus patyčių prevencijos programą (OPPP) 2008–2010 m.

TYRIMO OBJEKTAS IR METODAI

Tyrimas vyko nuo 2008 m. kovo mėn. iki 2010 m. ge-gužės mėn. Kauno miesto bendrojo lavinimo moky-klose. Pradedant tyrimą atsitiktinės atrankos būdu buvo atrinkta 10 mokyklų. Jose 2008 m. balandžio–gegužės mėnesį, prieš pradedant vykdyti patyčių pre-vencijos programą, buvo apklausti septintų ir devintų klasių mokiniai. Tokiu būdu buvo įvertintas pradi-nis tam tikrų psichologinės savijautos paplitimo ro-diklių mastas. Nuo 2008 m. rugsėjo mėn. keturios iš tyrimui atrinktų mokyklų (A grupė) pradėjo vykdyti OPPP ir nuosekliai ją vykdė iki tyrimo pabaigos. Po metų – 2009 m. rugsėjo mėn. į OPPP įsijungė dar dvi mokyklos (A1 grupė). Likusios keturios mokyklos (B grupė) per visą tyrimo laikotarpį OPPP nevykdė. Baigiant tyrimą, 2010 m. balandžio–gegužės mėn. vi-sose tyrime dalyvavusiose mokyklose atlikta antroji septintų ir devintų klasių mokinių apklausa, kuri lei-do įvertinti patyčių paplitimo mastą tyrimo pabaigoje.

OPPP pagrindas – keturi esminiai principai:

- šiluma, teigiamas susidomėjimas ir tėvų įsitrauki-mas;
- tvirtos nepriimtino elgesio ribos;
- nuolat taikomos nebaudžiamos, nefizinės sankci-jos už nepriimtina elgesį ar taisyklių pažeidimą;
- suaugusiųjų, kurie elgiasi kaip autoritetai, pavyz-dinio vaidmens modeliai [21].

OPPP prevencinės priemonės orientuotos į tris ly-gmenis: visos mokyklos, klasės ir individualaus.

Abiejose mokinių apklausose naudota anoniminė anketa, parengta naudojant D. Olweus klausimyną, kuris nuolat peržiūrimas ir naudojamas patyčių ty-rimams daugiau nei keturiasdešimt metų [22]. Vyk-dant apklausą, 2008 m. į anketos klausimus atsakė 1374 septintų ir devintų klasių mokiniai (atsako daž-nis 91,6 proc.), o 2010 m. – 1417 mokinių (atsako daž-nis 94,5 proc.).

Mokinių psichologinę savijautą mokykloje vertinome remdamiesi jų atsakymais į klausimą: „Kaip Tu dažniausiai jautiesi mokykloje?“ Blogai besijaučiančių mokykloje mokinių grupei priskyrėme tuos, kurie atsakė, kad jaučiasi mokykloje „blogai“ ir „labai blogai“.

Apklausoje dalyvavusių mokinių psichologiniams ypatumams įvertinti buvo pasirinkti šie rodikliai:

- *Laimingumo jausmas*, apie kurį buvo sprendžiama iš mokinių atsakymų į klausimą: „Apskritai kaip Tu jautiesi, galvodamas apie savo dabartinį gyvenimą?“ Tiriamieji galėjo pasirinkti vieną iš keturių galimų variantų: „jaučiuosi labai laimingas“, „jaučiuosi pakankamai laimingas“, „nesijaučiu laimingas“ ir „esu visiškai nelaimingas“. Vykdamas analizę pirmieji du klausimų variantai buvo sujungti į kategoriją „laimingi“, kiti du atsakymų variantai – į kategoriją „nelaimingi“.
- *Gebėjimas bendrauti su bendraamžiais*, apie kurį buvo sprendžiama iš mokinių atsakymų į klausimą: „Kaip Tu manai, ar Tau lengva susirasti naujų draugų?“ Tiriamieji galėjo rinktis vieną iš galimų keturių atsakymų, išdėstytų nuo „labai lengva“ iki „labai sunku“.
- *Baimė dėl patyčių mokykloje*, kuri buvo vertinama pagal tiriamųjų atsakymus į klausimą: „Ar dažnai Tu bijai, kad iš Tavęs tyčiosis kiti mokiniai mokykloje?“ Galimi atsakymų variantai buvo penki: „niekada nebijau“, „kartais bijau“, „dažnokai bijau“, „dažnai bijau“ ir „visą laiką bijau“.
- *Antonovsky'o vidinės darnos skalė (Sense of Coherence Scale – SOC) [23]*.

Siekiant įvertinti neigiamų poveikį ir atsparumą stresui, A. Antonovsky sukūrė vienadimensinę skalę, pavadintą vidinės darnos skale (*Sense of Coherence Scale – SOC*). Visą Antonovsky'o vidinės darnos skalę sudaro 29 teiginiai. Atsižvelgiant į vaikų vystymosi ypatumus, panaudota sutrumpinta 13 teiginių skalės versija. Į kiekvieną skalės teiginį, pavyzdžiui: „Ar Tu dažnai jauti, kad su Tavimi elgiamasi neteisingai?“, „Ar Tau dažnai kyla jausmai, kurių Tu nenorėtum, kad būtų?“, „Ar Tau dažnai atrodo, kad tai, ką Tu

darai kas dieną, yra mažai prasminga?“ ir kt., pateikiami 5 rangine tvarka išdėstyti atsakymo variantai nuo „labai dažnai“ iki „niekada“. Minimalus skalės rodiklis – 0, maksimalus – 65. Žemiausioje tercilėje esantys mokiniai vertinti kaip turintys žemą vidinę darną (0–41), vidutinę vidinę darną (42–49) ir aukščiausią vidinę darną (50–65). Vidinis skalės pastovumas, išreikštas *Cronbacho alpha* rodikliu, buvo 0,89.

Rezultatams apdoroti naudotas statistinių duomenų analizės paketas *SPSS 15.0 for Windows*. Statistinės hipotezės apie požymių tarpusavio sąryšį tikrintos taikant z ir χ^2 testus bei reikšmingumo lygį 0,05. Analizuojant duomenis palyginti psichologinės savijautos rodiklių paplitimo pokyčiai mokyklose, dalyvavusiose ir nedalyvavusiose OPPP. Pokyčių reikšmingumui įvertinti taikytas vienpusis tikslusis χ^2 testas.

REZULTATAI

Psichologinės savijautos rodikliai pradedant programą

Pirmasis psichologinės savijautos rodiklių tyrimas (2008 m.) leido nustatyti pradinį lygį, kurio atžvilgiu buvo vertinami OPPP vykdymo rezultatai. Šio tyrimo rezultatai, atspindintys psichologinės savijautos rodiklius, pateikti 1 lentelėje. Apklaustos duomenys atskleidė, kad 16,0 proc. mokinių sunku susirasti draugų, 16,2 proc. jautėsi nelaimingi ir 5,1 proc. blogai jaučiasi mokykloje. Taikant Antonovsky'o vidinės darnos skalę, buvo išaiškinta, kad beveik trečdalis (29,6 proc.) mokinių pasižymi žema vidine darna.

Psichologinės savijautos rodiklių pokyčiai vykdant programą

Atlikus antrąjį tyrimą (2010 m.), buvo palyginti abiejų tyrimų duomenys, atsižvelgiant į OPPP vykdymą tiriamosiose mokyklose (2 lentelė). A grupės mokyklose gerai besijaučiančių mokinių padaugėjo nuo 94,9 proc. iki 97,2 proc. ($p = 0,067$), A1 grupės mokyklose – nuo 93,9 proc. iki 96,9 proc., o B grupės mokyklose – nuo 95,5 proc. iki 96,7 proc. ($p = 0,301$). Mokinių, kurie blogai jaučiasi mokykloje, sumažėjo A grupės mokyklose 1,8 karto, A1 grupės mokyklose – 2 kartus ir

1 lentelė. Psichologinės savijautos rodikliai prieš pradedant vykdyti Olweus patyčių prevencijos programą (pirmasis tyrimas, 2008 m.)

Psichologinės savijautos rodmenys	Abs. skč.	Proc.	PI
Nelaimingas	223	16,2	1,43–1,82
Sunku susirasti draugų	219	16,0	1,40–1,79
Blogai jaučiasi mokykloje	70	5,1	0,39–0,63
Žema vidinė darna	405	29,6	2,71–3,19

2 lentelė. Mokinių skirstinys pagal savijautą mokykloje (proc.)

„Kaip Tu dažniausiai jautiesi mokykloje?“	Mokinių savijauta mokykloje (proc.)					
	A grupė		A1 grupė		B grupė	
	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.
	n = 494	n = 528	n = 327	n = 291	n = 553	n = 598
Gerai	94,9	97,2	93,9	96,9	95,5	96,7
Blogai	5,1	2,8	6,1	3,1	4,5	3,3

A – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2008 m., mokiniai; A1 – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2009 m., mokiniai; B – mokyklų, kurios visai nedalyvavo programoje, mokiniai.

3 lentelė. Mokinių skirstinys pagal jų laimingumo jausmą (proc.)

„Kaip Tu jautiesi galvodamas apie savo dabartinį gyvenimą?“	Mokinių laimingumo jausmas (proc.)					
	A grupė		A1 grupė		B grupė	
	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.
	n = 494	n = 528	n = 327	n = 291	n = 553	n = 598
Jaučiuosi labai laimingas	22,7	31,7*	28,4	25,4	22,2	23,6
Jaučiuosi pakankamai laimingas	62,8	54,8*	54,4	57,4	60,5	60,4
Nesijaučiu laimingas	12,8	12,9*	14,7	13,4	14,7	14,0
Esu visiškai nelaimingas	1,8	1,1*	2,4	3,8	2,5	2,0

*p < 0,05; A – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2008 m., mokiniai; A1 – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2009 m., mokiniai; B – mokyklų, kurios visai nedalyvavo programoje, mokiniai.

4 lentelė. Mokinių skirstinys pagal baimės jausmą mokykloje (proc.)

„Ar Tu dažnai bijai, kad iš Tavęs tyčiosis kiti mokiniai mokykloje?“	Mokinių baimės jausmas (proc.)					
	A grupė		A1 grupė		B grupė	
	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.
	n = 494	n = 528	n = 327	n = 291	n = 553	n = 598
Niekada nebijau	51,8	58,7	58,3	56,0	53,3	55,1
Kartais bijau	39,1	32,6	34,0	35,1	36,5	37,7
Dažnokai bijau	4,3	4,0	4,3	5,2	4,9	3,9
Dažnai bijau	2,4	1,7	1,2	2,4	2,2	1,5
Visą laiką bijau	2,4	3,0	2,1	1,4	3,1	1,8

A – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2008 m., mokiniai; A1 – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2009 m., mokiniai; B – mokyklų, kurios visai nedalyvavo programoje, mokiniai.

B grupės mokyklose – 1,4 karto. Programos rezultatų vertinimo atžvilgiu svarbu pažymėti, jog mokinių savijautos duomenys mokykloje tarp trijų mokyklų grupių, kuriose OPPP buvo vykdoma skirtingu metu arba kurios nedalyvavo OPPP, reikšmingai nesiskyrė.

Mokinių buvo prašoma atsakyti, kaip jie jaučiasi galvodami apie savo dabartinį gyvenimą (3 lentelė). Lygindami trijų mokyklų grupių mokinių atsakymus, nustatėme, kad A grupės mokyklose įvyko reikšmingi pokyčiai, labai laimingų mokinių skaičius padidėjo 1,4 karto (atitinkamai 22,7 proc. ir 31,7 proc.; p = 0,016), B grupės mokyklose – 1,1 karto (atitinkamai 22,2 proc. ir 23,6 proc.; p = 0,872), o A1 grupės mokyklose sumažėjo 1,1 karto (atitinkamai 28,4 proc. ir 25,4 proc.; p = 0,985; p = 0,609). A grupės mokyklose 1,6 karto (p < 0,05) sumažėjo visiškai nelaimingų

mokinių, B grupė mokyklose – 1,3 karto, o A1 grupės mokyklose – padidėjo 1,6 karto.

Mokinių savijauta mokykloje gali būti susijusi su patyčių baime. Todėl buvo svarbu sužinoti, ar dažnai jie bijo, kad patirs patyčias iš kitų mokinių (4 lentelė). Atsakymų pasiskirstymas rodo, kad A grupės mokyklose niekada nebijančių mokinių dėl patyčių padaugėjo nuo 51,8 proc. iki 58,7 proc., o B grupės – nuo 53,3 proc. iki 55,1 proc. Kartais bijančių mokinių A grupės mokyklose sumažėjo 1,2 karto, B grupės mokyklose – 1 kartą, tačiau rezultatai nebuvo statistiškai reikšmingi.

Apklauso duomenys atskleidė ir daugiau mokinių savijautos bei psichologinės būsenos problemų, kurios gali būti susijusios su patyčių apraiškomis mokykloje. Buvo nustatyti reikšmingi pokyčiai A grupės

5 lentelė. Mokinių skirstinys pagal sunkumą, susirandant draugų mokykloje (proc.)

„Kaip Tu manai, ar Tau lengva susirasti draugų mokykloje?“	Mokinių baimės jausmas (proc.)					
	A grupė		A1 grupė		B grupė	
	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.
	n = 494	n = 528	n = 327	n = 291	n = 553	n = 598
Lengva	83,0	88,4*	85,6	86,3	84,1	83,3
Sunku	17,0	11,6*	14,4	13,7	15,9	16,7

*p < 0,05; A – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2008 m., mokiniai; A1 – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2009 m., mokiniai; B – mokyklų, kurios visai nedalyvavo programoje, mokiniai.

6 lentelė. Mokinių skirstinys pagal mokinių vidinę darną (proc.)

Vidinės darnos skalė	Mokinių vidinė darną (proc.)					
	A grupė		A1 grupė		B grupė	
	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.	2008 m.	2010 m.
	n = 494	n = 528	n = 327	n = 291	n = 553	n = 598
Žemiausios vidinės darnos tercilė	26,4	32,9**	28,1	27,1	33,4	29,9
Vidutinės vidinės darnos tercilė	36,8	27,8**	34,3	36,1	31,0	29,3
Aukščiausios vidinės darnos tercilė	36,8	39,4**	37,7	36,8	35,6	40,8

**p < 0,01; A – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2008 m., mokiniai; A1 – mokyklų, kurios pradėjo vykdyti programą 2009 m., mokiniai; B – mokyklų, kurios visai nedalyvavo programoje, mokiniai.

mokyklose, analizuojant klausimą, ar sunku susirasti draugų (5 lentelė). Mokinių, kuriems lengva susirasti draugų, A ir A1 grupės mokyklose padaugėjo 1,1 karto, o B grupės mokyklose tokių mokinių sumažėjo 1 kartą. A grupės mokyklose įdiegus OPPP 1,5 karto sumažėjo mokinių, kuriems sunku susirasti draugų, A1 grupės mokyklose – 1,1 karto, o B grupės mokyklose tokių mokinių padidėjo 1,1 karto.

Vertindami OPPP poveikį psichologinei savijautai, palyginome ir visų trijų mokyklų grupių mokinių vidinę darną (6 lentelė). Mokyklose, kurios vykdė OPPP (A grupė), nustatyti reikšmingi pokyčiai: aukščiausios vidinės darnos mokinių padaugėjo 1,1 karto, vidutinės vidinės darnos sumažėjo – 1,3 karto ir žemiausios – padidėjo 1,2 karto. B grupės mokyklose aukščiausios vidinės darnos mokinių padaugėjo 1,1 karto, vidutinės vidinės darnos sumažėjo 1,1 karto ir žemiausios sumažėjo 1,1 karto.

REZULTATŲ APTARIMAS

Olweus patyčių ir smurto prevencijos programa taikoma Norvegijoje, JAV (36 valstijose), Švedijoje, Japonijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kitose šalyse. Ši programa pripažįstama viena iš veiksmingiausių smurto prevencijos programų pasaulyje. Duomenys rodo, kad per vienus metus programoje dalyvaujančiose Norvegijos mokyklose patyčių sumažėjo 30–70 proc., taip pat pagerėjo tvarka klasėse, santykiai ne

tik tarp bendraamžių, bet ir tarp mokinių ir mokytojų, padažnėjo pozityvios nuostatos mokyklos atžvilgiu, reikšmingai sumažėjo asocialių poelgių. Panašūs teigiami pokyčiai stebimi ir kitose šalyse [24]. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad mokyklose, vykdančiose OPPP, blogai besijaučiančių mokinių sumažėjo nuo 1,8 iki 2 kartų, o programos nevykdančiose – 1,4 kartus. Studijos, kurios įvertino OPPP Jungtinėse Amerikos Valstijose, nebuvo vienodai nuoseklios, bet jos parodė, kad OPPP turėjo teigiamą poveikį antisocialiam elgesiui ir užkertant kelią mokiniams dalyvauti vykdančioms patyčioms [25]. Svarbiausia priemonė, mažinant patyčias, atkreipti dėmesį į mokyklinę aplinką. Rekomenduojama, kad problema būtų apibrėžta mokytojams ir mokiniams specialiuose susitikimuose. Norint išvengti netinkamo elgesio, būtina didinti priežiūrą pertraukų ir renginių metu, kur tikėtina, kad įvyks patyčios. Klasės lygmeniu D. Olweus pabrėžia svarbą kurti abipuses elgesio normas tarp vaikų grupių, pavyzdžiui, leisdamas mokiniams savarankiškai apibrėžti taisykles priimtina socialiniam elgesiui grupėje. Grupėse būtinos reguliarios diskusijos apie šių taisyklių laikymąsi. Svarbu diskutuoti tėvų susitikimuose, kad jie užtikrintų palaikymą ir namų aplinkoje. D. Olweus rekomenduoja efektyvią intervenciją pirmiausia aplinkoje, tačiau įtraukia abu individus – auką ir skriaudėją bei rekomenduoja pokalbius ir instruktažus su vaikais bei jų tėvais.

Ypatingą reikšmę vaikui paauglystėje turi jo bendraamžiai, bendravimas su jais bei užmegztų santykių kokybė. Jie mokosi suprasti save ir kitus, konkuruoti, mokosi suaugusiųjų santykių [26]. Daugelis autorių pabrėžia, kad emociškai artimi santykiai su bendraamžiais bręstančiam žmogui leidžia patirti savo individualumo jausmą [27]. Paaugliui didžiausia bausmė – nenoras su juo bendrauti, viešas ir tylus ignoravimas [28]. Paaugliai, su savo bendraamžiais palaikantys kokybišką draugystę, labiau gerbia save, geriau apsaugoti nuo emocinių sutrikimų, labiau nori eiti į mokyklą, jų geresni akademiniai laimėjimai, lengviau formuojasi emocinis saugumas [29]. Kitų tyrėjų duomenys rodo, kad mokiniai, patyrę fizinį smurtą, turi daugiau sunkumų bendraudami su bendraamžiais [30]. Mūsų atliktame tyrime nustatyta, kad po OPPP įgyvendinimo nuo 1,1 karto iki 1,5 karto sumažėjo mokinių, kuriems sunku susirasti draugų. Fizinį smurtą patyrę mokiniai dažniau jaučiasi nelaimingi [30]. Mūsų atliktame tyrime, įgyvendinus patyčių prevencijos programą bei tam tikrus jos komponentus, nustatyta 1,4 karto daugiau laimingų mokinių. Vidinės darnos jausmas rodo asmenybės vidines galimybes spręsti iškilusias problemas. Didėjant fizinio smurto intensyvumui daugėja ir silpna vidinė darna pasižyminčių mokinių, o tai rodo silpnėjantį mokinių atsparumą stresams ir gyvenimo sunkumams. Įgyvendinus OPPP, nustatyta 1,1 karto daugiau mokinių, turinčių aukštą vidinę darną.

E. Meland ir kt. Norvegijoje atlikti tyrimai rodo, kad skriaudėjai ir aukos jautė didesnę emocinę įtampą ir psichosomatinius simptomus, jiems trūko pasitikėjimo savimi, jie buvo labiau pesimistiški negu

mokiniai, nepatyrę patyčių [31]. L. Arseneault ir kt. darbas rodo, kad patyčių patyrimas siejamas su sunkiais psichinės sveikatos problemų simptomais, tokiomis kaip savižala bei smurtinis elgesys [29]. Šios problemos sukelia ilgalaikius padarinius, kurie gali išlikti iki vėlyvos paauglystės. Tai rodo, kad mažinti patyčias vaikystėje ir paauglystėje labai svarbu.

IŠVADOS

1. OPPP, vykdoma Kauno miesto mokyklose, buvo veiksminga, mažinant psichologinės savijautos sutrikimų paplitimą tarp mokinių. Nustatytas 2 kartus mažesnis blogai besijaučiančių mokinių skaičius, 1,5 karto mažiau mokinių, kuriems sunku susirasti draugų ir 1,4 karto daugiau laimingų mokinių.
2. Mokyklų, vykdančių OPPP vienus metus (A1 grupė), reikšmingų psichologinės savijautos pokyčių nenustatyta, tačiau stebimos kai kurių psichologinių sutrikimų rodiklių mažėjimo tendencijos.
3. Mokyklose, kuriose programa nebuvo vykdoma, (B grupė), psichologinės savijautos rodiklių pokyčiai mažesni. Nustatytas 0,6 karto mažesnis blogai besijaučiančių mokinių skaičius, palyginti su programą vykdžiusiomis mokyklomis. Sunkiai susirandančių draugų šios grupės mokyklose skaičius panašus į mokyklų, vykdžiusių programą, pradinio etapo rezultatus (apie 17 proc.).

Straipsnis gautas 2012-09-24, priimtas 2012-12-03

Literatūra

1. Nansel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheidt P. Bullying behaviors among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA* 2001;285(16):2-13.
2. <http://www.hbsc.org/news/index.aspx?ni=1080>.
3. Zaborskis A, Vareikienė I. Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvenimu. *Medicina*. 2008;44 (3):232-39.
4. Ttofi MM, Farrington, Lösel F, Loeber R. Do the victims of school bullies tend to become depressed later in life? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*. 2011;3(2):63-73.
5. Kim YS, Leventhal BL, Koh YJ, Hubbard A, Boyce WT. School bullying and youth violence: causes or consequences of psychopathologic behavior? *Arch Gen Psychiatry*. 2006;63(9):1035-41.
6. Pusnik M. Guidelines for analysing, preventing and dealing with violence in a school environment-the Slovenian approach. National Education Institute of the Republik of Slovenia, 2003.
7. Farrington DP, Loeber R, Stallings R, Ttofi MM. Bullying perpetration and victimization as predictors of delinquency and depression in the Pittsburgh Youth Study. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*. 2011;3(2):74-81.
8. Due P, Damsgaard MT, Lund R, Holstein BE, Houbre B, Tarquinio C, Thuillier I, Hergott FE. Bullying among students and its consequences on health. *European Journal of Psychology of Education*. 2006;21(2):183-208.
9. Dao TK, Kerbs JJ, Rollin SA, Potts I, Gutierrez R, Choi K, Creason AH, Wolf A, Prevatt F. The association between bullying dynamics and psychological distress. *J Adolesc Health*. 2006;39(2):277-82.
10. Srabstein JC, McCarter RJ, Shao C, Huang ZJ. Morbidities associated with bullying behaviors in adolescents. School based study of American adolescents. *Int J Adolesc Med Health*. 2006;18(4):587-96.
11. Wolke D, Woods S, Stanford K, Schulz H. Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *Br J Psychol*. 2001;92(4):673-96.
12. Nansel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheidt P. Bullying behaviors among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA* 2001;285(16):2-13.
13. Žemaitienė N, Zaborskis A. Moksleivių įvardijamos savižudiškų polinkų priežastys (Schoolchildren's self-reported explanations of suicidal ideation). *Mokslo darbai. Psichologija*. 2004;29:115-30.
14. Ramya SG, Kulkani ML. Bullying among school children: prevalence and association with common symptoms in childhood. 2011;78(3):307-10.
15. Due P, Damsgaard MT, Lund R, Holstein BE. Is bullying equally harmful for rich and poor children?: a study of bullying and depression from age 15 to 27. *Eur J Public Health*. 2009;19(5):464-9.
16. Ivarsson T, Broberg AG, Arvidsson T, Gillberg C. Bullying in adolescence: psychiatric problems in victims and bullies as measured by the Youth Self Report (YSR) and the Depression Self-Rating Scale (DSRS). *Nord J Psychiatry*. 2005;59(5):365-73.
17. Nansel TR. Bullying Behavior Among US Youth: Prevalence and Association With Psychosocial Adjustment. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 2001;40:1145-48.
18. Schneider MW, Ross A, Graham JC, Zielinski A. Do allegations of emotional maltreatment predict developmental outcomes beyond that other form of maltreatment? *Child Abuse Negl*. 2005;29(5):513-32.
19. Aluede O. Psychological Maltreatment of Students: A Form of Child Abuse and School Violence. *J. Hum. Ecol*. 2004;16(4):265-70.
20. Olweus D, Limber SP. Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *Am J Orthopsychiatry*. 2010; 80(1):124-34.
21. Olweus D. Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Multiplex, 2008:19-30.
22. Olweus D. General information about the revised Olweus bully/victim questionnaire, PC program and teacher handbook. 2001. Available from: http://www.colorado.edu/cspy/blueprints/model/BPP_OrderForm.pdf.
23. Antonovsky A. The structure and properties of the Sense of Coherence Scale. *Soc. Sci Med*. 1993;36:725-733.
24. Ttofi, MM, Farrington DP, Baldry CA. Effectiveness of programs to reduce school bullying: a systematic review. Stockholm: Swedish National Council for Crime Prevention, 2008.
25. Olweus D, Limber SP. Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *Am J Orthopsychiatry*. 2010; 80(1):124-34.
26. Vaičiulienė, A. Paauglio psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius: Presvika, 2004.
27. Anziulytė I, Beresnevičienė D. Lietuvos paauglių beviltiškumo jausmas ir savivertė. Jaunųjų mokslininkų darbai. Šiaulių universitetas, 2005;1(5).
28. Petrulytė A. Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius: Presvika, 2001.
29. Arseneault L, Bowes L, Shakoor S. Bullying victimization in youths and mental health problems: „much ado about nothing?“ 2010.
30. Didžiokienė A, Žemaitienė N. Smurtą patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta. *Medicina*. 2005;41(1):59-66.
31. Meland E, Rydning JH, Lobben S, Bredablik HJ, Ekeland TJ. Emotional, self-conceptual, and relational characteristics of bullies and the bullied. *Scand J Public Health*. 2010;38(4):359-67.

Students psychological condition changes after *Olweus Bullying Prevention Program* realisation in Kaunas Schools

Inga Vareikienė, Apolinaras Zaborskis

Institute for Health Research, Kaunas University of Medicine

Summary

The purpose of the study is to assess the changes psychological conditions among students in Kaunas schools having implemented *Olweus Bullying Prevention Program* (OBPP) in 2008–2010.

Methods and Resources. The research aims to analyze the survey data of bullying among seventh and ninth grade students in 2008–2010. The data was collected from 10 schools of Kaunas; four of which had been implementing OBPP for two school years, two of which – only for a year while the remaining four schools were not involved in the program at all. To find out the information the research uses anonymous questionnaire, which is prepared under the recommendations of Norwegian research professor D. Olweus. In 2008, 1374 seventh and ninth grades students answered to the questions (response rate 91.6 %), in 2010 – 1417 students (response rate 94.5 %).

Results. In 2008, 16 % students felt unhappy and it was hard to find friends for them, 5 % – badly felt at school and about 30 % of students had the lowest sense of coherence. In schools which practiced OBPP the number of students who badly feel at school reduced 2 times, in schools where OBPP was not implemented – 1,4 times. In schools where OBPP was implemented the number of happy students multiplied 1,4 times, 1,5 times – reduced students

who hardly can find friends. In schools which were not involved in OBPP ratings changes of psychological condition were lower. In schools which implemented OBPP for one year (A1 group), no significant changes of psychological condition was noticed, but observed some ratings downtrend.

Conclusions. *Olweus Bullying Prevention Program*, practiced in schools of Kaunas, has been effective in reducing the prevalence impairment of psychological conditions among students. Therefore, this program should be implemented in Lithuanian schools on a larger scale.

Keywords: students, bullying, Olweus, prevention, sense of coherence, psychological condition.

Correspondence to Inga Vareikienė,
Lithuanian University of Health Sciences,
Eivenių 2, LT-50161 Kaunas, Lithuania.
E-mail: vareikienė.inga@gmail.com

Received 24 September 2012,
accepted 3 December 2012